

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПВНЗ «МІЖНАРОДНИЙ ЕКОНОМІКО-ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ АКАДЕМІКА СТЕПАНА ДЕМ'ЯНЧУКА»**

**ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ**

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
**ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ПРИ ТРАВМІ,
ПТСР**

для студентів

Освітньої програми:
Рівня вищої освіти:
на здобуття освітнього ступеню:
за спеціальністю:
галузі знань:

Психологія
першого (бакалаврського)
бакалавр
053 Психологія
05 Соціальні та поведінкові науки

Рівне – 2020

Робоча програма: Психологічна допомога при травмі, ПТСР
галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 Психологія

27 серпня 2020 р. ____ с.

Розробник: к.психол.наук, доц. Михальчук Ю.О.

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри психології

Протокол від 27 серпня 2020 р. № 1

Завідувач кафедри _____ доц. Михальчук Ю.О.
(підпис)

Схвалено навчально-методичною комісією педагогічного факультету

Протокол від «27» серпня 2020 року № 1

Голова _____ доц. Хом'як О.А.
(підпис)

Гарант освітньо-професійної програми «Психологія» зі спеціальності 053 Психологія у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки рівня вищої освіти першого (бакалаврського)

доц. Мороз О.І. _____

© _____, 2020

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Рівень вищої освіти, Галузь знань, спеціальність	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 5 / 5 Загальна кількість годин (денна/заочна форми навчання) – 150/150 Кількість змістових модулів – 2	Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки Спеціальність: 053 Психологія Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)	Вибір за блоками	
		Рік підготовки:	
		3-й	3-й
		Семестр	
		5-й	5-й
		Лекції	
		год. 26	год.8
		Практичні, семінарські	
		год. 24	год.6
		Самостійна робота	
		год. 100	136 год.
		Вид контролю 5-й семестр: залік	

2. Мета та завдання курсу

Робоча програма навчальної дисципліни «Психологічна допомога при травмі, ПТСР» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 053 Психологія за освітньо-професійною програмою Психологія.

Мета: дати уявлення студентам про травму як причину життєвої кризи, ознайомити з видами травм та їх особливостями; розвивати вміння аналізувати особистісні прояви переживання людини; виховувати у студентів гуманізм та толерантність; забезпечити професійну компетентність практичних психологів у сфері підготовки та кваліфікованого проведення кризового психологічного консультування особистості.

Завдання: опанування основ психологічної допомоги при травмі, ПТСР і ознайомлення з широким спектром психологічного впливу дасть можливість студентам свідомо й функціонально впроваджувати у вітчизняну психологічну практику ефективні методи допомоги пацієнтам. Знання, здобуті при вивченні курсу «Психологічна допомога при травмі, ПТСР», є підґрунтям для подальшої поглибленої фахової спеціалізації практичних психологів.

Майбутні психологи навчаться:

- надавати психологічну допомогу у вигляді консультації різним категоріям населення які опинилися у стані травматичної ситуації;
- застосовувати методи консультативної допомоги у практиці;
- проводити психологічне консультування у таких сферах: освіта, сім'я і шлюб, військова справа;
- використовувати нові методи та техніки у практиці психологічного консультування.
- користуватись отриманими базовими теоретичними положеннями для здійснення психологічного аналізу криз розвитку та ситуативних криз;
- враховувати витоки (причини) та специфіку різних типів криз у побудові системи заходів, спрямованих на реадaptaцію людини у стані травми;
- надати первинну психологічну підтримку та допомогу людям, що опинилися в скрутних життєвих обставинах.

Під час лекційних та практичних занять, індивідуальної навчально-дослідницької та самостійної роботи студенти, майбутні психологи **набувають таких програмних компетентностей: ЗК3 (загальні компетентності), СК (спеціальні, фахові, предметні компетентності).**

ЗК-1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК-3. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК-4. Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК-5. Цінувати та поважати різноманітність та мультикультурність.

ЗК-6. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

ФК 1. Здійснювати теоретичний, методологічний та емпіричний аналіз актуальних проблем психологічної науки та / або практики.

ФК 2. Самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження з елементами наукової новизни та / або практичної значущості.

ФК 3. Обирати і застосовувати валідні та надійні методи наукового дослідження та/або доказові методики і техніки практичної діяльності.

ФК 4. Здійснювати практичну діяльність (тренінгову, психотерапевтичну, консультаційну, психодіагностичну та іншу залежно від спеціалізації) з використанням науково верифікованих методів та технік.

ФК 6. Налагоджувати та підтримувати контакти з фаховими спільнотами, ефективно взаємодіяти з колегами в моно- та мультидисциплінарних командах.

ФК 7. Приймати фахові рішення у складних і непередбачуваних умовах, адаптуватися до нових ситуацій професійної діяльності. **ФК 8.** Оцінювати межі власної фахової компетентності та підвищувати професійну кваліфікацію.

Результати навчання за дисципліною

Опанувавши дисципліну, студенти повинні мати такі **програмні результати навчання**:

ПРН 1: Здійснювати пошук, опрацювання та аналіз професійно важливих знань із різних джерел із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

ПРН 5: Розробляти просвітницькі матеріали та освітні програми, впроваджувати їх, отримувати зворотній зв'язок, оцінювати якість.

ПРН 9: Вирішувати етичні дилеми з опорою на норми закону, етичні принципи та загальнолюдські цінності

ПРН 12: Здійснювати аналітичний пошук відповідної до сформульованої проблеми наукової інформації та оцінювати її за критеріями адекватності.

ПРН 13: Втілювати результати наукового пошуку у практичну діяльність.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Психологічне консультування та кризові стани особистості

Тема 1.Травма як причина життєвої кризи. Катастрофи та надзвичайні ситуації. Війна як джерело травми. Насильство та його види.

Література: основна [1, 2, 3, 8, 17, 18] допоміжна [5]

Тема 2. Можливості опанування життєвої кризи та травматичної події. Види життєвих криз. Типи ставлення до кризової ситуації. Техніки життя у складних умовах.

Література: основна [4, 8, 12, 17, 18, 20] допоміжна [6]

Тема 3. Психосоціальна допомога дітям, які пережили насильство в сім'ї. Психологічні чинники ризику батьківського насильства. Різновиди насильства щодо дитини та їх ознаки. Психічні особливості дітей, що постраждали від насильства. Наслідки насильства щодо дитини у сім'ї. Загальні засади психопрофілактики насильства в сім'ї. Особливості психосоціальної допомоги дитині, що пережила насильство. Поради педагогу, який стикається з випадками насильства щодо дитини

Література: основна [6, 7, 10, 16, 18] допоміжна [1, 3]

Тема 4. Психосоціальна допомога дітям, котрі переживають ситуацію розлучення батьків. Розлучення як психосоціальна проблема. Переживання дитиною розлучення батьків. Шляхи помякшення впливу на дитину ситуації розлучення. Заходи щодо попередження розвитку кризи у дитини в построзлучний період

Література: основна [6, 7, 10, 14, 16, 18] допоміжна [6, 7, 8]

Змістовий модуль 2. Антикризові інтервенції

Тема 5. Особливості практики надання психологічної допомоги пораненим військовослужбовцям. Перша психологічна допомога пораненим військовослужбовцям. Сутність та особливості кризової психологічної допомоги. Специфіка роботи з окремими категоріями пацієнтів. Робота психологів-волонтерів із пораненими

Література: основна [4, 5, 10, 11, 15, 18] допоміжна [4]

Тема 6. Конструктивні та деструктивні шляхи подолання травми. Конструктивні способи виходу з кризи. Копінг-стратегія як конструктивний вихід із кризи. Деструктивні способи виходу з кризи. Вікові та індивідуальні особливості виходу з кризи.

Література: основна [9, 13, 17, 18, 19, 20] допоміжна [2]

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1. Психологічне консультування та кризові стани особистості												
Тема 1. Травма як причина життєвої кризи	24	4	4			16	24	2	2			20
Тема 2. Можливості опанування життєвої кризи та травматичної події	24	4	4			16	24	-	2			22
Тема 3. Психосоціальна допомога дітям, які пережили насильство в сім'ї.	24	4	4			16	24	2	-			22
Тема 4. Психосоціальна допомога дітям, котрі переживають ситуацію розлучення батьків.	24	4	4			16	24	2	-			22
Змістовий модуль 2. Антикризисні інтервенції												
Тема 5. Особливості практики надання психологічної допомоги пораненим військовослужбовцям	24	4	4			16	24	2	-			22
Тема 6. Конструктивні та деструктивні шляхи подолання травми	30	6	4			20	30	-	2			28
Разом	150	26	24			100	150	8	6			136

5.Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Травма як причина життєвої кризи	4/2
2	Життєва криза та можливості її опанування	4/2
3	Сімейне насильство як причина психотравми дитини	4/-
4	Розлучення як психосоціальна проблема	4/-
5	Робота психологів-волонтерів із пораненими військовослужбовцями АТО	4/-
6	Психологічний захист та копінг-стратегії	6/2
	Разом	24/6

6. Самостійна робота (100/136 год.)

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Визначте статеві чинники переживання психотравмуючих ситуацій	7/10
2	Визначте типи ставлення особистості до психічної травми	7/10
3	Розкрийте сутність життєвої кризи та схарактеризуйте її показники	7/10
4	Опишіть сутність реконструкції життєвого світу в кризових ситуаціях	7/10
5	Схарактеризуйте шляхи подання психотравмуючої ситуації	8/10
6	Схарактеризуйте симптоми гострої травми та симптоми ПТСР	8/10
7	Розкрийте сутність цілей психологічної допомоги в психотравмуючій ситуації	8/10
8	Розкрийте сутність поняття та симптомів посттравматичного стресу	8/10
9	Розкрийте сутність мотивації в психотравмуючих ситуаціях	8/10
10	Розкрийте сутність феномену «звуженої свідомості»	8/10
11	Визначте особливості переживання українським суспільством проблеми Covid-19	8/12
12	Схарактеризуйте напрямки психологічної допомоги у психотравмуючій ситуації	8/12
13	Розкрийте сутність віри та її ролі у стратегії подолання психотравмуючої ситуації. Визначте сутність релігійних стратегій переживання травми	8/12
	Разом	100/136

7. Завдання для опрацювання тем дисципліни

Назва теми	Зміст завдання для відпрацювання пропущених занять і невиконаних завдань	Форми контролю	Література	Кількість балів
Змістовий модуль 1. Психологічне консультування та кризові стани особистості				
Тема 1. Травма як причина життєвої кризи	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття	Експрес опитування, складання термінологічного словника, підготовка тестів, психологічне есе на тему: «Чи є війна завжди травмою?», «Психологічне насильство – міф чи реальність?»	основна [1, 2, 3, 8, 17, 18] допоміжна [5]	3
Тема 2. Можливості опанування життєвої кризи та травматичної події	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття	Експрес опитування, складання термінологічного словника, підготовка тестів, психологічне есе: описати 5-10 кризових ситуацій в житті людини або в особистому житті або в житті рідних / друзів; описати типи ставлень людини до кризової ситуації та характеризувати їх за ознакою конструктивності або деструктивності	основна [4, 8, 12, 17, 18, 20] допоміжна [6]	3
Тема 3. Психосоціальна допомога дітям, які пережили насильство в сім'ї	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття;	Експрес опитування, складання термінологічного словника, підготовка тестів, дати психосоматичну характеристику (письмово) 3-5-ти видам насильства та розробити схему психологічної допомоги людині, що пережила насильство	основна [6, 7, 10, 16, 18] допоміжна [1, 3]	3
Тема 4. Психосоціальна допомога дітям, котрі переживають ситуацію	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття;	Експрес опитування, складання термінологічного	основна [6, 7, 10, 14, 16, 18] допоміжна [6,	3

розлучення батьків	опрацювання методики	словника, підготовка тестів, Реферат / презентація «Дитина, що переживає розлучення батьків»	7, 8]	
Змістовий модуль 2. Антикризові інтервенції				
Тема 5. Особливості практики надання психологічної допомоги пораненим військовослужбовцям	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття	Експрес опитування, складання термінологічного словника, підготовка тестів, використовуючи пам'ятку для учасників АТО змодельовати консультативну бесіду із пораненим, змодельовати консультативну бесіду із пораненим, використовуючи допоміжну бесіду, психологічне есе на тему «Емоційні переживання психологів-волонтерів в роботі з пораненими.	основна [4, 5, 10, 11, 15, 18] допоміжна [4]	4
Тема 6. Конструктивні та деструктивні шляхи подолання травми	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття	Експрес опитування, складання термінологічного словника, підготовка тестів, реферат / презентація «Причини суїцидальної поведінки»; запропонувати шляхи попередження суїциду (на конкретному прикладі); психологічне есе: «Підліток із суїцидальними намірами»	основна [9, 13, 17, 18, 19, 20] допоміжна [2]	4

8. Індивідуальні завдання

1) підготовка реферативного повідомлення / презентації на тему (на вибір студента):

- Психічна травма: поняття та класифікація.
- Життєва криза особистості та її показники.

- Статеві чинники переживання травмуючих ситуацій.
- «Свобода вибору» шляхів подання психотравмуючої ситуації.
- Психологічний час особистості.
- Психологічний простір особистості, його рухливість.
- Емоційний простір та емоційний потенціал особистості.
- Мотивація в психотравмуючих ситуаціях.
- Феномен «звуженої свідомості».
- Переживання глобальних катастроф.
- Напрямки психологічної допомоги в психотравмуючій ситуації.
- Психологія самотності.
- Кризова самотність як фактор психологічного неблагополуччя.

2) підготовка психотехнік (5-7) в роботі із людиною, що переживає травму.

9. Методи навчання

I. Організація, самоорганізація та здійснення навчально-пізнавальної діяльності за джерелом передання і сприймання навчальної інформації: словесні (розповідь, бесіда, лекція, пояснення, інструктаж) і практичні (вправи, алгоритмізація, практична робота, активне соціально-психологічне навчання);

за ступенем самостійності мислення студентів: репродуктивні і творчі методи;

за логікою передання і сприймання навчальної інформації: індуктивні (узагальнення), дедуктивні (конкретизація), аналітичні, синтетичні – навчальний аналіз, синтез, установлення причинно-наслідкових зв'язків;

за ступенем керівництва навчальною роботою студентів: самостійна робота студентів, робота з книгою.

II. Стимулювання та мотивація навчально-пізнавальної діяльності

Дидактичні (ділові, ситуативно-рольові та ін.) ігри, навчальні дискусії, інтерактивні методи навчання

III. Контроль і самоконтроль, аналіз та оцінювання результатів навчання

Індивідуальне і фронтальне опитування, письмові контрольні роботи

10. Методи контролю

- Поточне тестування.
- Перевірка завдань самостійної роботи.
- Перевірка індивідуальної роботи.
- Поточний контроль.
- Семестрова форма контролю.

11. Питання до заліку з курсу

1. Травма як причина життєвої кризи.
2. Катастрофи та надзвичайні ситуації.
3. Війна як джерело травми.
4. Насильство та його види.
5. Види життєвих криз
6. Типи ставлення до кризової ситуації.
7. Техніки життя у складних умовах.
8. Сутність сімейного насильства

9. Психологічні чинники ризику батьківського насильства
10. Різновиди насильства щодо дитини та їх ознаки
11. Психічні особливості дітей, що постраждали від насильства
12. Наслідки насильства щодо дитини у сім'ї
13. Загальні засади психопрофілактики насильства в сім'ї
14. Особливості психосоціальної допомоги дитині, що пережила насильство
15. Розлучення як психосоціальна проблема
16. Переживання дитиною розлучення батьків
17. Шляхи помякшення впливу на дитину ситуації розлучення
18. Заходи щодо попередження розвитку кризи у дитини в построзлучний період
19. Суїцид як психосоціальне явище
20. Ознаки, за якими можна виявити ризик суїциду серед підлітків
21. Психосоціальна допомога підлітку-суїциденту
22. Депресивні та суїцидальні клієнти: форми психотерапевтичної роботи
23. Перша психологічна допомога пораненим військовослужбовцям
24. Сутність та особливості кризової психологічної допомоги
25. Специфіка роботи з окремими категоріями пацієнтів
26. Робота психологів-волонтерів із пораненими
27. Конструктивні способи виходу з кризи.
28. Копінг-стратегія як конструктивний вихід із кризи.
29. Деструктивні способи виходу з кризи.
30. Вікові та індивідуальні особливості виходу з кризи.

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування, самостійна робота, індивідуальна робота						Підсумковий контроль / залік	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	T6	40	100
10	10	10	10	10	10		

T1, T2 ... T6 – теми змістових модулів.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов’язковим повторним вивченням дисципліни

13.Методичне забезпечення

1. Підручники.
2. Роздатковий матеріал.Психодіагностичні методики
3. Мультимедійні засоби. Презентації.

Рекомендована література

Основна

1. Булах І.С. Психологія життєвих криз особистості : навч. посіб. / І.С. Булах. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – С. 8-35.
2. Дальке Р. Кризис как шанс начать жизнь лучше / Р. Дальке; пер. с нем. [под ред. Т.В. Гариной]. – СПб. : ИГ «Весь», 2006. – 256 с.
3. Косякова О.О. Возрастные кризисы : учеб. пособ. / О.О. Косякова. – Ростов н/Д : Феникс, 2007. – 224 с.
4. Максименко С.Д. Психологічна допомога тяжким соматично хворим : навч. посіб. / С.Д. Максименко, Н.Ф. Шевченко. – К. : Ін-т психології імені Г.С. Костюка; Ніжин : Міланік, 2007. – 115 с.
5. Малкина-Пых И.Г. Возрастные кризисы : справочник практического психолога / И.Г. Малкина-Пых. – М. : Изд-во Эксмо, 2005.
6. Малкина-Пых И.Г. Экстремальные ситуации / И.Г. Малкина-Пых. – М. : Изд-во Эксмо, 2006. – С. 776-795.
7. Малкина-Пых И.Г. Психологическая помощь близким /И.Г. Малкина-Пых. – М. : Эксмо, 2009. – 192 с.
8. Осипова А.А. Справочник психолога по работе в кризисных ситуациях / А.А. Осипова. – [2-е изд.]. – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – С. 3- 19.
9. Простакова Т.М. Кризис подросткового возраста / Т.М. Простакова. – Ростов н/Д : Феникс, 2009. – 244 с.
10. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос, Л. І. Литвиненко, Царенко Л. Г.; за ред. З. Г. Кісарчук. – К. : ТОВ “Видавництво “Логос”, 2015. – 207 с.
11. Психологія поведінки на війні: практичний poradник. Навчальний посібник / колектив авторів; за заг. ред. В.І. Осьодла. – К. : НУОУ, 2014. – 125 с.
12. Ромек В.Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / Ромек В.Г., Конторович В.А., Крукович Е.И. – СПб. : Речь, 2007. – С. 24-31.
13. Савчин М.В. Вікова психологія : навч. посіб. / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. – К. : Академвидав, 2005. – 360 с.
14. Соціально-психологічна профілактика стресів та стресових розладів учнів та студентів : навч. посіб. / [за ред. В.Г. Панка, І.І. Цушка]. - К. : Ніка-Центр, 2007. – 164 с.
15. Титаренко Т. Життєві кризи : технологія консультування / Тетяна Титаренко. – К. : Главник, 2007. – С. 89-93, 116-120. – Психологічний інструментарій.
16. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості : у межах і за межами буденності / Т.М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.
17. Черезова І.О. Психологія життєвих криз особистості : навчальний посібник

- [для студентів вищих навчальних закладів] / І.О. Черезова. – Бердянськ, БДПУ, 2016. – 193 с.
18. Черній А., Колодич О. Інклюзивна освіта. Практикум : навчальний посібник / А. Черній, О. Колодич. – Рівне : РОППО, 2020. – 180 с.
 19. Шапарь В.Б. Психология кризисных ситуаций / В.Б. Шапарь. – [2-е изд.]. – Ростов н/Д : Феникс, 2009. – 452 с.
 20. Швалб Ю.М. Возрастная психология : учеб. пособ. / Ю.М. Швалб, И.Ф. Муханова. – Донецк : Норд-Пресс, 2005. – 303 с.

Допоміжна

1. Бочелюк В.Й. Психологія людини з обмеженими можливостями / В.Й. Бочелюк, А.В. Турубарова. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 264 с.
2. Бочелюк В.Й. Юридична психологія / В.Й. Бочелюк. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 336 с.
3. Бочелюк В.Й. Кримінально-виконавча психологія / В.Й. Бочелюк, Т.А. Денисова. – К. : Істина, 2008. – 328 с.
4. Гаврілець І.Г. Психофізіологія людини в екстремальних ситуаціях : навч. посіб. / І.Г. Гаврілець. – К. : ЗАТ «Віпол», 2006. – С. 76-85.
5. Гребінь Л. О. Деякі аспекти психодинамічної діагностики актуального рівня функціонування структури особистості / Людмила Гребінь // Форум психіатрії та психотерапії. — Том 7. — Львів, 2012. — С.41-60
6. Дворкин А.Л. Как не попасть в секту / А.Л. Дворкин. – Запорожье : Диалог, 2002. – 40 с.
7. Запобігання торгівлі жінками : посіб. [для вчителів] / [Горбунова О.Г., Левченко К.Б., Савич Л.Л. та ін.]; за ред. К.Б. Левченко, О.А. Удалової. – Харків : Видавництво ун-ту внутрішніх справ, 2000. – 184 с.
8. Петров И.Н. Семейные кризисы : правила компромиссов / И.Н. Петров. – Ростов н/Д: Феникс, 2000. – 189 с.

Інформаційні ресурси

1. https://upsihologa.com.ua/Psihologichna_travma_i_shlya-frantsuaza.html
2. <http://lib.iitta.gov.ua/707675/1/%D1%88%D0%BB%D1%8F%D1%85%D0%B8.pdf>
3. https://texty.org.ua/articles/93521/Psihologichni_travmy_otrymani_v_radanski_chasy_v_plyvajut-93521/
4. http://maup.com.ua/assets/files/lib/book/psiholog_travm.pdf